

FUNKCIA ESTETICKÝCH POTRIEB V PROCESE FORMOVANIA SOCIALISTICKÉHO SPÔSOBU ŽIVOTA

EVELÍNA BODNÁROVÁ, Výskumný ústav kultúry, Bratislava

Východiskovým bodom našej úvahy je skutočnosť, že rozvoj výrobných síl v podmienkach socialistickej spoločnosti mobilizuje nielen neustále kvantitatívne zvyšovanie spotreby, ale smeruje k aktivizácii hlbších zdrojov ľudskej činnosti, k vzniku a formovaniu nových potrieb. Ďalej, že v hierarchii potrieb dochádza, resp. by malo dochádzať v súlade s ekonomickým, sociálnym i politickým vývojom v našej spoločnosti k presunu akcentov. V tomto vývinovom procese nadbúdajú estetické potreby čoraz významnejšiu funkciu, a to ako potreby rozvíjajúceho človeka, motivujúce individuálne a spoločensky pozitívne aktivity, ako potreby, ktoré stvárnajú a ovplyvňujú všetky ľudské životné činnosti. To znamená, že pôsobia zároveň aj na samotný pracovný proces a výrazne stvárnajú celý spôsob života človeka i spoločnosti.

Charakter estetických potrieb ako špecifickej skupiny kultúrnych potrieb je poznačený skutočnosťou, že ich objektom nie je určitá vymedzená sféra prírodnej, spoločenskej alebo ľudskej skutočnosti, ale že môžu byť zamerané na ktorúkoľvek z nich. Tento ich rys je daný prienikovým charakterom estetického kultúry ako spoločenského fenoménu a vyjadruje univerzálne postavenie a funkciu estetického kultúry vo vzťahu k človeku a k spoločnosti.

Myšlienka o funkčnosti a o vplyve estetického faktora nie je v dejinách európskeho myslenia nová. Už Platón i Aristoteles ho považovali za nesmierne dôležitý pri všeobecnom procese výchovy človeka. No až koncom 18. stor. nemecký básnik a teoretik F. Schiller postihol problém, možno povedať v celej jeho šírke, keď vyjadril názor, že šťastná budúcnosť ľudstva závisí od toho, či sa podarí *premeniť estetický element na jeden zo základných prvkov celej životnej činnosti človeka*. Bol presvedčený, že iba to môže prekonať „depriváciu charakteru“ človeka, aká sa vyvinula v priebehu dejín. Schiller, prirodzene, nemohol postihnúť triedne a sociálne korene tohto úkazu, rovnako ako precenil možnosti pôsobenia estetického faktora, keď ho prehlásil za *základ premeny* životných foriem, ktorý musí *prechádzať* politickému a sociálnemu pretvoreniu spoločnosti (1, s. 409). Napriek idealistickým teoretickým premenám tejto koncepcie, ktoré vychádzali z Kantovho estetického učenia, je Schillerova idea o závažnosti estetického momentu pri formovaní celistvej harmonickej osobnosti správna.

Až marxistické myslenie odhalilo skutočné vzťahy medzi možnosťami estetického výchovy a revolučnými sociálnymi premenami spoločenského poriadku. Prvým a najzákladnejším objektívnym predpokladom vplyvu estetického motivácie na formovanie spôsobu života v širšom meradle je vytvorenie spoločensko-politických podmienok na báze neanta-

gonistických spoločenských vzťahov. Druhou nemenej objektívnou spoločenskou podmienkou je určitý závažný ekonomický predpoklad. Až keď spoločnosť v celej svojej šírke dosiahne istý relatívne vysoký prah životnej úrovne, môžu sa dostať do popredia a celospoločensky účinne pôsobiť aj iné ako existenčné motivačné činitele. Len ak sú dostatočne uspokojené základné životné potreby, dostávajú sa významnejšie do popredia tzv. vyššie, sekundárne, atď. potreby. Preto sa v súčasnej etape spoločenského vývinu spôsob života ako objekt a priestor kultúrnej tvorby, ako predmet pôsobenia estetických potrieb a aktivít stáva neodmysliteľnou súčasťou tejto fázy kultúrnej revolúcie. V tejto súvislosti musíme estetické potreby chápať ako významný súbežný stimul ľudských životných činností a pristupovať k nim ako k závažnému funkcionálnemu komponentu, ktorý spolu s ostatnými kultúrnymi „nástrojmi“ spolupôsobí na sociálnu adaptivnosť človeka. Estetická stránka predmetov a javov, činností i vzťahov predstavuje jeden zo základných kultivujúcich, humanizujúcich prvkov, aspektov aj pri uspokojovaní všetkých ostatných ľudských, spoločenských potrieb. Predstavuje mieru kultivácie aj tých najzákladnejších potrieb, spoločných ľuďom i živočíchom. Práve estetická dimenzia v najširšom slova zmysle odlišuje ľudské životné potreby a aktivity zamerané na uspokojovanie týchto potrieb od potrieb a aktivít v ostatnej prírode.

Z genetického hľadiska spočívajú a vyrastajú estetické potreby na báze biologickej potreby nižšej živej prírody na potrebe harmonických vzťahov medzi organizmom a prostredím, ktorá tvorí predpoklad zachovania života. Proces formovania a uspokojovania estetických potrieb však výrazne narušuje, prekračuje klasické chápanie potrieb (udomácnené miestami dodnes v niektorých psychologických smeroch), ktoré sa zakladalo na princípe udržania rovnováhy medzi živým celkom a prostredím (v tomto chápaní je potreba prejavom nedostatku alebo nadbytku v rámci uvedenej rovnováhy). Napriek všeobecne uznávanej skutočnosti o odvođenosti tzv. sekundárnych potrieb z primárnych — vitálnych — potrieb sa nazdávame, že pri estetických potrebách dominuje ďalšia zložka potrieb, ktorá sa vytvára ako produkt ontogenetického rozvoja ľudskej psychiky, ako produkt postupne sa vyvíjajúceho subjektívneho obrazu sveta. Je výsledkom diferenciacie psychických dejov v závislosti od rozvoja konkrétnej činnosti človeka a od charakteru jeho sociálneho prostredia. Tu sa formujú záujmy jednotlivca, súbor jeho uznávaných hodnôt, s ktorými úzko súvisí predstava vlastného ja a úroveň aspirácie subjektu. Preto môžu estetické potreby v priaznivých spoločenských podmienkach fungovať ako jeden zo závažných prostriedkov kultúrnej socializácie jednotlivca v sociálnom celku. Môžu sa spolupodieľať na tvorbe jeho modelu sveta takisto, ako sa môžu spolupodieľať na tvorbe sociálne relevantného ideálu a podnecovať tvorivú aktivitu človeka vo všeobecnosti, humanizovať a kultivovať tú sféru ľudskej bytosti, ktorá tvorí jej energetický rezervoár.

Marxistické chápanie spôsobu života zdôrazňuje subjektívnu stránku existencie ľudí, jeho kvalitatívnu dimenziu, spôsob, akým ľudia uspokojujú svoje potreby, dosahujú svoje ciele. Ak oblasť ľudskej životnej činnosti rozčleníme približne na pracovnú a mimopracovnú sféru a prihliadneme na možnosti pôsobenia estetického faktora vo sfére pracovnej činnosti, okamžite sa vynorí celý komplex problémov, súvisiacich s kultúrou práce.

Aj keď možnosti estetizácie pracovného procesu sú podstatne vymedzené, prípadne určené charakterom konkrétnych pracovných činností a skutočne nemožno predpokladať, že každý druh práce, každý pracovný úkon môže mať estetickú dimenziu, predsa zohráva estetizácia pracovného prostredia pri každej pracovnej činnosti závažnú úlohu. Už zo samotného psychofyziologického hľadiska tento moment dokázateľne vplyva na kvalitu pracovných úkonov, na pracovné sústredenie a aj na kvalitu výsledkov a rýchlosť úkonov pracovnej činnosti. Široké možnosti poskytuje estetizácia medziľudských vzťahov pri práci, ktorá bezprostredne pôsobí na priaznivé ovzdušie na pracovisku, na kvalitu práce, ale sa prenáša aj na ostatné sféry života človeka. Obdobné je to v súvislosti s kultiváciou a estetizáciou organizácie a riadenia práce. Tento aspekt nadobúda s akceleráciou vedecko-technického pokroku v oblasti výroby čoraz závažnejšiu úlohu.

Tieto momenty, odrážajúce sa v potrebách súvisiacich s pracovnou sférou života človeka možno zhrnúť pod pojmom estetické potreby v oblasti pracovného procesu a efekt ich pozitívneho uspokojovania možno kvalifikovať ako podiel estetickéj motivácie na priebehu pracovného procesu, na vzťahu k práci a na výsledkoch práce. Pritom pochopiteľne treba brať do úvahy, že estetické potreby v oblasti pracovného procesu majú komplementárny charakter, sú vzhľadom na potreby realizované pracovnou činnosťou vedľajšie.

Z hľadiska rozvíjania ľudských potrieb možno pôsobenie estetickéj motivácie na spôsob života rozčleniť na tri sféry. Za najširšiu a nesmierne dôležitú treba považovať sféru *estetizácie všetkých ľudských potrieb*, estetizáciu foriem ich uspokojovania. Estetizované ľudské potreby povyšujú úroveň životných aktivít a predstavujú kvalitatívny prvok ľudskej životnej činnosti. Fungujú ako kultivačný prvok postojov a záujmov ľudí, ako kvalitatívny aspekt hodnotových orientácií. Estetizácia potrieb predstavuje kľúčovú stránku pôsobenia estetického faktora v oblasti socialistického spôsobu života.

Druhú skupinu tvoria *vlastné estetické potreby*. Vzhľadom na prienikovosť estetickéj kultúry rozprestierajú sa takisto na celý spôsob života. Jeden z najzávažnejších momentov ich pôsobenia predstavujú estetické aspekty životného prostredia. Estetické hodnoty širšieho životného prostredia i užšieho životného priestoru sú predmetom estetických potrieb človeka i predmetom jeho tvorivej estetickéj aktivity. Ďalšou významnou oblasťou uspokojovania estetických potrieb a realizácie este-

tickej aktivity sú konkrétne mimopracovné životné činnosti človeka a jeho medziľudské vzťahy.

Estetické potreby vo voľnom čase tvoria na rozdiel od estetických potrieb vo sfére práce svojbytnú rovnoprávnú zložku voľného času. Ide o dva typy potrieb, ktorým zodpovedajú dva typy aktivít voľného času: receptívny a tvorivý. V oboch môže byť miera aktivity veľmi rozdielna. V nijakom prípade nemožno estetické potreby zamerané na recepciu estetických hodnôt považovať za pasívne (ako sa to robilo v niektorých starších sociologických výskumoch voľného času). Vzhľadom na duchovno-praktickú povahu estetického osvojovania sveta ide o zložitý problém. Typizácia jednotlivých estetických činností však ešte čaká na rozpracovanie zo strany umenoved, estetiky, psychológie i sociológie.

Za tretiu skupinu považujeme *umelecké potreby*, potrebu umenia a potrebu umeleckej aktivity. Ide vlastne o podskupinu vlastných estetických potrieb. Vzhľadom na to, že umelecké hodnoty predstavujú veľmi špecifickú a najcharakteristickejšiu skupinu estetických hodnôt a ich tvorba a osvojovanie má výlučný a svojbytný charakter, nazdávame sa, že týmto potrebám musíme venovať osobitnú pozornosť. V našej súvislosti ich ťažisko spočíva vo funkcii umenia vo vzťahu k spoločnosti ako celku i jeho funkcii vovzťahu k človeku ako individu.

Pre súčasnú spoločenskú prax ako priestor pôsobenia estetických potrieb pri formovaní socialistického spôsobu života sú najrelevantnejšie tri základné momenty. Tieto momenty v podstatnej miere determinujú tvorbu spôsobu života a zásadne posúvajú funkciu i možnosti pôsobenia estetických potrieb do novej polohy. Ide o podstatné premeny v charaktere pracovnej činnosti, o nové sociálno-priestorové usporiadanie — modernú urbanizáciu a informatizáciu — rozvoj moderných informačných techník a médií. Tieto tri faktory, ktoré predstavujú pôsobenie vedeckotechnického pokroku na základné sféry dotyku človeka so svetom — činnosť, prostredie, styk — spoluurčujú a spoluvytvárajú konkrétne estetické potreby ľudí a zároveň otvárajú rozsiahly priestor pre uplatnenie humanizujúcej a kultivačnej funkcie estetických potrieb.

LITERATÚRA

1. SCHILLER, F.: *Gesammelte Werke*. Bd. 8 Herausgegeben von A. Abusch Berlin 1955.